

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

СИЛИВОНЮК МАРІЯ ФЕДОРІВНА

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ
ГРОМАДЯН У ЛУЦЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ
ГРОМАДІ**

Спеціальність: 232 «Соціальне забезпечення»

Освітньо-професійна програма «Соціальне забезпечення»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:
КОЛОСОК АНДРІЙ МИРОСЛАВОВИЧ,
кандидат економічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол № 21
засідання кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи від 16.05.2024 р.
Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С.Ю.

ЛУЦЬК - 2024

АНОТАЦІЯ

Силивонюк М.Ф. Соціальний захист пільгових категорій громадян у Луцькій міській територіальній громаді: робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти: 232 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 43 с.

Метою роботи є дослідження теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності соціального захисту пільгових категорій громадян.

Об'єктом дослідження є соціальний захист пільгових категорій громадян в умовах територіальної громади.

Предметом дослідження є зміст, форми і методи соціального захисту пільгових категорій громадян.

У роботі встановлено сутність та складові соціального захисту пільговиків, сформовано власне розуміння категорії соціальний захист пільгових категорій громадян, вивчено нормативно-правове забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян, досліджено інституційне забезпечення соціального захисту в Україні, проаналізовано соціальний захист пільговиків в Луцькій міській територіальній громаді, визначено пріоритетні напрями вдосконалення соціального захисту пільгових категорій громадян.

Ключові слова: соціальний захист, пільговики, пільгові категорії громадян.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПІЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН.....	6
1.1. Сутність та складові соціального захисту пільговиків	6
1.2. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян.....	12
1.3. Зарубіжний досвід соціального захисту населення.....	16
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПІЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН.....	22
2.1. Інституційне забезпечення соціального захисту в Україні	22
2.2. Соціальний захист пільговиків в Луцькій міській територіальній громаді.....	27
2.3. Напрями вдосконалення соціального захисту пільгових категорій громадян.....	31
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38
ДОДАТКИ.....	43

ВСТУП

Соціальний захист пільгових категорій громадян є важливою складовою соціальної політики держави. Нині в Україні кількість пільговиків має стійку тенденцію до збільшення у зв'язку з військовими діями, зокрема зростає кількість внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, учасників бойових дій та членів їх сімей. Така ситуація змушує державу шукати додаткові кадрові та фінансові ресурси, а також підвищувати ефективність та адресність наданої соціальної допомоги. Особливо гостро дана проблема відчувається у територіальних громадах з обмеженими фінансовими можливостями.

Актуальні проблеми соціального захисту населення досліджували: Батманова В.В.[2], Бондар М.І.[3], Гапочка В.М.[5], Дубич К.В.[8], Колосок А.М.[11], Пичулик О.І.[15], Семів Л.К.[31], Сербалюк Ю.[28], Смирнова І.І.[30], Тополь О.[32], Філіпчук В.Р.[33], Чанишева Г.І.[34], Шаповалова Т.М. [35], та ін.

Більшість проведених досліджень розглядали організацію соціальних послуг на місцевому рівні без врахування одночасного впливу децентралізації, військових дій, знецінення гривні та значного подорожчання енергоносіїв. У таких умовах, питання ефективного надання соціальних пільг в територіальних громадах набуває особливої актуальності та потребує пошуку нових ефективних моделей функціонування та моніторингу. Також необхідно відмітити, що наукових праць безпосередньо присвячених ефективності соціального захисту пільгових категоріям громадян є обмаль, тому дана проблема потребує подальшого дослідження.

Мета роботи - визначити теоретичні засади та обґрунтувати рекомендації щодо підвищення ефективності соціального захисту пільгових категорій громадян.

Об'єкт дослідження - соціальний захист пільгових категорій громадян в умовах територіальної громади.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи соціального захисту пільгових категорій громадян.

Основні завдання роботи:

- розкрити сутність та складові соціального захисту пільговиків;
- вивчити нормативно-правове забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян;
- розглянути зарубіжний досвід соціального захисту населення;
- вивчити інституційне забезпечення соціального захисту в Україні;
- дослідити особливості соціального захисту пільговиків в Луцькій міській територіальній громаді;
- розробити напрями вдосконалення соціального захисту пільгових категорій громадян.

В роботі сформовано авторське визначення поняття «соціальний захист пільгових категорій громадян»; запропоновано напрями підвищення ефективності соціального захисту пільгових категорій громадян.

Результати досліджень апробувались на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, та оприлюднювались в наукових тезах:

Силивонюк М.Ф. Соціальний захист пільгових категорій громадян у Луцькій міській територіальній громаді. *«Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення: Матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів»*. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 17 травня 2023 р., Луцьк, 2023. С. 141-143.

Силивонюк М.Ф. Соціальний захист пільговиків в умовах територіальній громади. *«Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів»*. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 16 травня 2024 р., Луцьк, 2024. С. 133-134.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
ПІЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН

1.1. Сутність та складові соціального захисту пільговиків

Серед вітчизняних науковців не існує єдиної думки щодо сутності та складових соціального захисту населення, а структура та кількість соціальних пільг спричинює значні дискусії.

Зокрема Філіпчук В.Р. розглядав соціальний захист населення в контексті змісту його категорій на відповідність викликам глобалізації та відзначив, що «соціальний захист населення в Україні потребує відтворення у власній практиці позитивних рис та подолання негативних наслідків світових тенденцій глобалізації»[33, с. 106].

Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В. та Горієва Л.А. досліджували сучасний стан соціального захисту населення в Україні, і визначили наступні ключові проблеми: «низька адресність соціальних пільг, невідповідність між розмірами пільг та реальними можливостями їх забезпечити, дефіцитність Пенсійного фонду України, залишкове фінансування медичного забезпечення»[30, с. 210].

Пікулик О.І. до основних проблем соціального захисту громадян України відніс: «зростання рівня безробіття, значні зловживання у системі адміністрування пільг, громіздка, забюрократизована мережа державних і комунальних закладів соціального захисту та соціальних служб, низький рівень середнього класу, відсутність повномасштабної реформи пенсійної системи»[15, с. 222].

Батманова В.В. розглядала специфіку надання публічних послуг у сфері соціального захисту населення, та відмітила що «публічні послуги у сфері соціального захисту населення надаються за умови настання передбаченого

законодавством випадку соціального ризику, наприклад, при досягненні певного віку непрацездатності або набуття статусу інваліда, тощо»[2, с. 208].

Бондар М.І. у своїй праці визначив структурні елементи соціального захисту, дослідив світовий досвід реалізації державної політики щодо соціального захисту різних країн Європи та Америки, вказав шляхи реалізації ефективної державної політики щодо соціального захисту населення[3].

Гапочка В.М. дослідив актуальні проблеми соціального захисту безробітних в теперішніх умовах та зазначив, що «захист від безробіття повинен бути невід'ємним складником державної політики, спрямованим на вирішення важливих соціально-економічних завдань»[5, с. 173].

Сербалюк Ю. у своєму дослідженні соціального захисту військовослужбовців, визнала їх особливою категорією пільговиків в умовах воєнного стану та зробила висновок «про необхідність поширення соціальних гарантій на членів добровольчих формувань територіальних громад, їх сімей, активізації роботи з поінформованості захисників Вітчизни про свої соціальні права»[28, с. 72].

Topildiyev O.R. зазначив, що стратегія соціального захисту передбачає створення системи гарантування мінімального рівня соціального захисту громадян. Виходячи з викладеного, він пропонує: врахувати наявні бюджетні можливості у сфері соціального захисту, розробити національну інтегровану стратегію соціального захисту та об'єднати всі її функції в рамках єдиного державного координаційного механізму; вирішити проблему неузгодженості та фрагментарності в діяльність міністерств і відомств, на які покладено функції соціального захисту створивши єдину структуру соціального захисту; встановити єдиний контроль за дотриманням професійних стандартів соціальних працівників; розробити дорожню карту пропонованих реформ соціального захисту для консолідації функцій соціального захисту в єдиний офіс, який зможе об'єктивно оцінювати результати реформ через конкретні показники[36, с. 9].

На думку Malak Aliyeva, інструментом посилення соціального захисту населення може виступити динамічний розвиток ринку страхування життя населення в країні. Страхування життя може певною мірою зменшити навантаження на державний бюджет та забезпечити населення гідними виплатами, соціальними або медичними послугами. Необхідно вдосконалити законодавчу базу та прийняти стимулюючі заходи аби забезпечити розвиток ринку страхування життя, та здійснити радикальні зміни у соціальному захисті населення країни [37, с. 135].

Priyadarshree A., Bhatnagar K. Розглядаючи соціальний захист пенсіонерів, звертають увагу на мізерний рівень соціальної пенсії та рекомендують підвищити її розмір до рівня не менше половини встановленої мінімальної заробітної плати [38, с. 131].

Івчук Ю.Ю. досліджуючи соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану, відмітив, що самими вразливими категоріями громадян які в сучасних умовах найбільше потребують соціального захисту, зокрема й пільгової підтримки, є військовослужбовці та внутрішньо переміщені особи. Держава повинна забезпечувати їх соціальні та матеріальні потреби в пріоритетному порядку [9, с. 101].

Синчук С.М. досліджуючи правові ознаки соціальної пільги відмітив, що «сутнісними ознаками соціальних пільг як окремого виду соціального забезпечення є: мета та форма надання соціальних пільг; відсутність відокремленої процедури реалізації права на соціальну пільгу та зобов'язаного компетентного органу спеціальної правосуб'єктності; супровідний характер відносин забезпечення соціальними пільгами» [8, с. 303].

Дубич К.В. у практикумі соціального забезпечення конкретних категорій населення, окрему увагу приділила пільговим категоріям громадян, зокрема інвалідам війни, учасникам бойових дій та членам їх сімей, відмітивши, що «законодавство України щодо соціального захисту та забезпечення учасників бойових дій спрямоване на систему пільг, що зменшує соціально-економічний тиск на їх життєзабезпечення» [8, с. 287].

Кузнецова А.Я., Скринник З.Е. та Семів Л.К. у навчальному посібнику Соціальне забезпечення в Україні детально висвітлили структуру системи пільг, компенсацій і гарантій. Цю систему регулюють понад п'ятдесят нормативно-правових документів, згідно яких надаються понад 150 видів соціальних пільг 230 категоріям громадян, що становить біля 44% населення України[31, с. 169].

Чанишева Г.І. соціальну пільгу розуміє як «передбачене законодавством надання додаткових прав, повне або часткове звільнення від виконання окремих обов'язків у зв'язку з особливим соціальним статусом особи або специфікою її професійної діяльності» [3431, с. 59].

Внесок у теорію класифікації соціальних пільг зробив Андріїв В.М., який проаналізував наявні підходи, систематизував їх, виділив позитивні та негативні сторони. Автор відмітив, що класифікація пільг має важливе наукове й практичне значення, оскільки визначає специфіку різних видів пільг та їх роль у системі правового регулювання. Пільги вирішують соціальні проблеми й є важливим елементом економічної системи. Їх значення очевидне як у соціальній, так і в економічній та політичній сферах[1, с. 92-93].

До пільгових категорій громадян в Україні відносять: ветеранів війни; ветеранів праці; осіб, які мають особливі заслуги перед державою; багатодітних сімей; осіб, які постраждали від Чорнобильської катастрофи; дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки; реабілітованих осіб, пенсіонерів, інвалідів, дітей-інвалідів, малозабезпечених сімей, військовослужбовців, учасників бойових дій і члени їх сімей; хворих на СНІД і ВІЛ-інфікованих та інших...

Системою соціального захисту для цієї категорії громадян передбачені житлові, комунальні, медичні, реабілітаційні, транспортні, соціальні, побутові, пенсійні й трудові пільги.

Окрім того, соціальні пільги класифікують за періодом надання на: постійні, що призначаються на тривалий час або посмертно; тимчасові, встановлені на визначений законом період. За ступенем персоніфікації

соціальні пільги бувають одноосібні (наприклад, пільгова оплата медикаментів, путівка на санаторно-курортне лікування) та сімейні (пільга на сплату житлово-комунальних послуг). З позиції періодичності виплати виділяють одноразові пільги (забезпечення спецавтотранспортом) та періодичні (оплата електроенергії, комунальних послуг тощо). Окремо виділяють надзвичайні пільги, які надають у зв'язку з певними обставинами спричиненими надзвичайними ситуаціями.

Житлово-комунальні пільги передбачають для господарсько-побутових потреб визначених категорій громадян право на знижену плату за:

- холодне та гаряче водопостачання;
- теплову енергію;
- вивезення побутових відходів;
- каналізаційне відведення;
- обслуговування вигрібних ям;
- газ, в тому числі і зріджений, для опалення житлового приміщення, підігріву води.

Крім того, до житлово-комунальних пільг відноситься першочергове чи позачергове забезпечення житлом громадян, яким необхідне поліпшення житлових умов, а також оформлення кредитів і позик за рахунок бюджету на індивідуальне житлове будівництво.

Медико-реабілітаційні соціальні пільги передбачають право визначених категорій громадян на: безоплатну чи пільгову покупку ліків; безоплатну чи пільгову санаторно-курортну путівку на лікування; виплату компенсації за невикористану пільгову санаторно-курортну путівку на лікування [35, с. 72-74].

Пільги у сфері транспортного обслуговування населення передбачають право визначених категорій громадян на:

- безкоштовний проїзд всіма видами пасажирського міського та приміського транспорту;
- пільговий (зі знижкою) проїзд громадян усіма видами пасажирського міського (комунального) та приміського транспорту;

Соціально-трудові пільги передбачають право визначених категорій громадян на:

- позаконкурсне зарахування до закладів вищої освіти;
- пільгове оподаткування фонду оплати праці;
- захист від скорочення та забезпечення працевлаштування в разі ліквідації підприємства;
- позачергового працевлаштування за спеціальністю;
- підвищений розмір виплат у разі тимчасової непрацездатності;
- використання щорічної відпустки в період зручний для працівника.

Соціально-побутові пільги передбачають право визначених категорій громадян на:

- безкоштовну чи пільгову установку телефону;
- безкоштовний чи пільговий тариф на користування зв'язком;
- безоплатну або пільгову покупку автомобіля;
- позачергове влаштування до закладів соціальної сфери, а також на отримання соціальних послуг вдома;
- отримання безпроцентного кредиту для організації підприємницької діяльності, фермерського господарства тощо [35, с. 72-74].

На основі аналізу наявних досліджень, ми сформуваємо власне бачення сутності категорії соціальний захист пільгових категорій громадян - це система фінансових та соціальних заходів спрямованих державою на підвищення рівня життя та забезпечення соціального благополуччя громадян, які знаходяться у складних життєвих обставинах, потребують допомоги, або мають особливі заслуги перед вітчизною.

Отже, в Україні існує складна система соціального захисту пільгових категорій громадян, яка передбачає різноманітні форми підтримки осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах. Фінансування соціальних пільг відбувається як з державного бюджету так і з коштів місцевих територіальних громад, та не завжди дає змогу забезпечити соціальними благами усіх наявних пільговиків.

1.2. Нормативно-правове забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян

Соціальний захист є ключовим аспектом сучасного суспільства, оскільки він спрямований на забезпечення гідного життя та захисту прав громадян, особливо тих, хто перебуває в СЖО. Правове забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян має велике значення для забезпечення справедливості в суспільстві, включає в себе законодавчі акти, які гарантують визначені соціальні пільги та підтримку певних груп населення, які потребують особливої уваги та захисту.

Проаналізуємо основні аспекти правового забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян, включаючи законодавчу базу, види пільг та механізми їх реалізації.

У більшості країн існують законодавчі акти, що гарантують соціальний захист громадян. Це можуть бути Конституція, закони про соціальне забезпечення, працю, медичне страхування тощо. У цих законодавчих актах зазначаються права громадян на отримання соціальних пільг, порядок їх надання та обсяг.

Пільги, які надаються громадянам, можуть бути різними за формою та змістом, фінансовими чи матеріальними тощо. Серед них можна виділити наступні: пенсійні виплати (громадяни, які досягли пенсійного віку або мають інвалідність, можуть отримувати пільгові пенсії від держави); медичне страхування (право на безкоштовне або пільгове медичне обслуговування для окремих категорій громадян); допомога малозабезпеченим сім'ям (надання фінансової допомоги, житлових субсидій або інших видів підтримки сімей у складних життєвих обставинах); соціальна допомога (тимчасова допомога у вигляді грошових виплат для осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах).

Забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян вимагає ефективних механізмів реалізації. Це включає в себе створення інституцій, таких як соціальні служби та установи, які надають консультації та допомогу у

вирішенні соціальних питань. Також важливою є система моніторингу та контролю за наданням соціальних послуг та пільг, щоб уникнути зловживань та забезпечити справедливий доступ до них.

Правове забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян є важливим аспектом державного управління, спрямованим на створення справедливого та гуманного суспільства. Завдяки ефективній системі законів та механізмів їх реалізації, громадяни мають можливість отримати необхідну підтримку та захист в умовах викликів сучасності.

В Україні право громадян на соціальний захист гарантується ст. 46 Конституції України[13] та регулюється величезною кількістю нормативно-правових документів: указів Президента України, законів України, постанов Кабінету Міністрів, наказів Міністерства соціальної політики, інструкцій контролюючих органів тощо..., оскільки окремого Кодексу соціального захисту громадян (Соціальний Кодекс) так і не розробили.

Така сама ситуація характерна і для законодавчого забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян. Зокрема, осіб що мають право на призначення житлово-комунальних пільг визначає понад вісім законів України, а сама процедура призначення та виплати даної пільги регулюється ще додатковими постановами Кабінету Міністрів України та наказами Міністерства соціальної політики України (таблиця 4.1).

До основних законів, що регулюють призначення житлово-комунальних пільг належать: «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[25]; «Про соціальний захист дітей війни»[24], «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист»[26], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[23], «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи»[27], «Про охорону дитинства»[22], «Про жертви нацистських переслідувань»[17], тощо.

Таблиця 1.1

Основні нормативно-правові документи, що регулюють призначення
житлово-комунальних пільг

Назва та вид документу	Категорії пільговиків	Форми пільги
«Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ» [25]	Особи з інвалідністю внаслідок війни I, II, III групи.	100 % знижки на використання газу для опалювання житла при подвійному розмірі нормативної опалювальної площі.
	Учасники бойових дій.	75 % знижки плати за житлово-комунальні послуги та на купівлю твердого палива та скрапленого газу.
	Члени сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни.	50 % знижки плати за житлово-комунальні послуги та на купівлю твердого палива та скрапленого газу.
	Учасники війни.	50 % знижки плати за житлово-комунальні послуги та на купівлю твердого палива та скрапленого газу.
«Про соціальний захист дітей війни. Закон України від 18.11.2004 № 2195-IV» [24].	Діти війни.	25 % знижки при платі за користування комунальними послугами.
«Про затвердження Порядку надання пільг окремим категоріям громадян з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім'ї. Постанова КМУ від 4.06.2015 № 389» [20].		
«Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист. Закон України від 24.03.1998 № 203/98-ВР» [26].	Ветерани військової служби, ветерани органів внутрішніх справ, ветерани Національної поліції та інші пільгові категорії.	50 % знижки плати за житлово-комунальні послуги та на купівлю твердого палива.
«Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12.1991 № 2011-ХІІ» [23].	Військовослужбовці, які стали особами з інвалідністю під час проходження військової служби, та члени сімей загиблих (померлих) військовослужбовців.	50 % знижки на плату за житлово-комунальні послуги в межах норм.

«Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Закон України від 28.02.1991. № 796-ХІІ»[27].	Особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, віднесені до категорії 1 або до категорії 2; дружини (чоловіки) померлого громадянина, смерть якого пов'язана з Чорнобильською катастрофою; діти, яким встановлено інвалідність, пов'язану з Чорнобильською катастрофою.	50 % знижки плати за житлово-комунальні послуги та на купівлю твердого палива.
«Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 № 2402-ІІІ»[22].	Багатодітні сім'ї.	50 % знижки плати за житлово-комунальні послуги та на купівлю твердого палива та скрапленого газу.
«Про жертви нацистських переслідувань. Закон України від 23.03.2000 № 1584-ІІІ»[17].	Жертви нацистських переслідувань	75 % знижки плати за житлово-комунальні послуги в межах середніх норм споживання та на купівлю твердого палива й скрапленого газу.

Необхідно відмітити, що окрім житлово-комунальних пільг, держава надає й інші види пільг широкому спектру категорій громадян. Зокрема, згідно закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»[18] внутрішньо переміщеним особам надаються пільгові кредити на будівництво, або купівлю житла; згідно закону України «Про освіту»[2118] забезпечується пільговий проїзд учнів, надаються державні місця на навчання у закладах вищої освіти за пільговою квотою, тощо...

Таким чином, нормативно-правове забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян в Україні є надзвичайно громіздке та складне, іноді суперечливе, що призводить до значної трудомісткості процедури оформлення пільг та потребує висококваліфікованих спеціалістів для роботи у даній сфері. А звичайному пільговику розібратися самостійно в юридичних нюансах призначення та виплати соціальної пільги складно та практично не можливо.

1.3. Зарубіжний досвід соціального захисту населення

Соціальний захист населення є однією із ключових складових сучасного державного устрою, спрямованого на забезпечення гідності, безпеки та добробуту громадян. Зарубіжний досвід у цій сфері має величезне значення для розвитку соціальної політики України, включаючи соціальне забезпечення пільгових категорій громадян.

У кожній країні система соціального захисту пільгових категорій громадян може відрізнятися, оскільки вона залежить від національного законодавства та політики держави. Але, базові принципи захисту пільговиків є кругом однакові: це забезпечення соціальної справедливості та підвищення рівня життя громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах. Розглянемо основні аспекти соціального захисту населення на прикладі розвинутих зарубіжних країн.

Європейський Союз славиться своїм високим рівнем соціального захисту населення. Широкий спектр соціальних послуг та допомог доступний для громадян у разі потреби. Зокрема, в ЄС існують системи безкоштовної медичної допомоги, соціального страхування та пенсійного забезпечення. Програми соціального захисту спрямовані на підтримку малозабезпечених верств населення, людей з інвалідністю та інших уразливих груп.

У Сполучених Штатах Америки система соціального захисту також відіграє важливу роль у житті громадян. Однак вона відрізняється від більшості країн Європи тим, що акцент робиться на приватних програмах та ініціативах. Наприклад, медичне страхування в США часто надається через роботодавців або купується окремим пакетом. Також існують федеральні програми соціальної допомоги, такі як Medicaid та Social Security, які призначені для малозабезпечених громадян та пенсіонерів.

Японія відома своєю високою якістю життя та розвинутою системою соціального захисту. У країні існують широкі програми медичного страхування та пенсійного забезпечення. Крім того, уряд Японії активно підтримує сім'ї з

дітьми шляхом надання допомоги у вигляді дитячих виплат та інших соціальних пільг.

Система соціального захисту у Великобританії відома своєю комплексністю та широким спектром програм та послуг, спрямованих на полегшення життя різних категорій населення. Основні напрямки соціального захисту включають медичне страхування, допомогу по безробіттю, пенсійну систему, а також допомогу сім'ям та дітям.

Один із найважливіших компонентів соціального захисту в Великобританії - це національна система безкоштовної медичної допомоги, відома як National Health Service (NHS). Кожен резидент має право на безкоштовні медичні послуги, включаючи лікарські призначення, хірургічні операції та госпіталізацію. Ця система фінансується з державного бюджету та забезпечує доступність медичної допомоги для всіх шарів населення.

Уряд Великобританії також надає різноманітні програми з допомоги сім'ям та дітям. Ці програми можуть включати допомогу по оплаті дитячого догляду, субсидії на дітей, а також допомогу для сімей з низькими доходами.

У кожній країні є свої унікальні особливості в системі соціального захисту населення, але їх можна класифікувати за подібними характеристиками. Науковці виділяють кілька типових моделей соціального захисту населення: континентальну, англосаксонську, скандинавську, південно-європейську, і неоліберальну. Однак важливо зауважити, що серед науковців немає одностайності стосовно кількості моделей, їх характеристик та того, які країни до них відносяться (див. таблицю 1.2).

Отто фон Бісмарк став першим канцлером Німецької імперії та основоположником континентальної системи соціального захисту населення. З метою зменшення соціальної напруги в суспільстві та запобігання революціям, він вперше на рівні всієї країни ввів систему соціального страхування, що включала пенсійне, медичне страхування, та страхування в разі нещасного випадку чи набуття інвалідності.

Властивою особливістю континентальної моделі є міцний зв'язок між рівнем соціального захисту і тривалістю трудового стажу. Дана модель ґрунтується на системі соціального страхування, де всі соціальні виплати здійснюються за рахунок страхових внесків, сплачених роботодавцями та застрахованими працівниками. Більш того, континентальна модель передбачає пряму залежність між величиною страхових виплат та сумою страхових внесків.

Сьогодні континентальна модель соціального захисту переважає в країнах, які в XIX столітті були частиною Німецької імперії або межували з нею, або піддавалися її геополітичному впливу, таких як Німеччина, Австрія, Угорщина, Бельгія та інші. Проте варто відзначити, що сучасна континентальна модель соціального захисту відступила від класичного розуміння і формується не лише на основі соціального страхування. Зокрема, особи з низьким рівнем доходу, які з об'єктивних причин не можуть мати трудовий стаж (наприклад, через вроджену інвалідність, статус біженця і т. д.), отримують соціальну допомогу, фінансовану за рахунок відповідних статей державних або місцевих бюджетів. Таким чином, сучасні тенденції розвитку суспільства призводять до модифікації континентальної моделі соціального захисту, відхилюючись від принципів, сформованих за часів Отто фон Бісмарка, та структурного зростання бюджетного фінансування соціальної сфери.

Англосаксонська модель соціального захисту була розроблена Генрі Вільямом Беверіджем, є характерною для Великої Британії й Ірландії та має наступні особливості: всезагальність соціального захисту (соціальний захист розповсюджується на всіх членів суспільства, які його потребують, без винятків); одноманітність та уніфікація соціальних послуг (забезпечується стандартизацією і чіткою регламентацією методів нарахування і процедури отримання соціальних допомог, пенсій, субсидій, пільг тощо); національна солідарність фінансування соціального захисту (фінансування соціального захисту здійснюється через систему національної солідарності, що означає, що

всі громадяни країни спільно сплачують внески для забезпечення функціонування даної системи системи).

Таблиця 1.2

Моделі соціального захисту населення

Модель	Властивості	Країни
Континентальна	Ґрунтується на соціальному страхуванні, де головним джерелом соціальних виплат є внески, що сплачуються роботодавцями та працівниками. Існує прямопропорційна залежність між трудовим стажем працівника і рівнем його соціального захисту, передбачена мінімальна соціальна допомога для осіб без страхового стажу.	Німеччина, Австрія, Угорщина, Бельгія...
Англосаксонська	Ґрунтується на універсальності та стандартизації соціального захисту населення, передбачає повне національне охоплення соціальними гарантіями з невеликими соціальними виплатами, які фінансуються як з фондів соціального страхування, так і з державного чи місцевого бюджетів.	Велика Британія, Ірландія...
Скандинавська	Ґрунтується на значному перерозподілі доходів між багатими та бідними за рахунок прогресивної шкали оподаткування, забезпечує високий рівень соціальних гарантій для всіх громадян, де соціальне страхування наразі є другорядним, проте його значення поступово зростає.	Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія...
Південно-європейська	Покладається на інститути громадянського суспільства, де більшість обов'язків соціального захисту покладено на сім'ю та родичів, характеризується низьким рівнем та асиметрією соціальних видатків.	Італія, Іспанія, Греція, Португалія
Неоліберальна	Ґрунтується на соціальному партнерстві між роботодавцями і найманими працівниками через посередництво профспілок. Держава втручається лише за необхідності для вирішення конфліктних ситуацій або забезпечення мінімальних соціальних гарантій.	Сполучені Штати Америки

Таким чином, англосаксонська модель передбачає фінансування соціального захисту населення з різних джерел, включаючи страхові фонди, державні та місцеві бюджети. Наприклад, сімейні виплати та витрати на охорону здоров'я фінансуються з державного бюджету, тоді як інші соціальні

виплати покриваються за рахунок страхових внесків, які сплачуються працівниками та роботодавцями. Ця модель відрізняється від континентальної тим, що надає низькі соціальні виплати з соціального страхування, але при цьому максимально охоплює громадян соціальним забезпеченням.

У Данії, Швеції, Норвегії і Фінляндії, сформувалась скандинавська модель соціального захисту, що забезпечує високий рівень соціальних гарантій для кожного громадянина. Ця модель відрізняється широким охопленням різних соціальних ризиків та складних життєвих обставин, що потребують державної підтримки. Необхідні соціальні послуги та допомоги гарантуються усім мешканцям країни і пропорційно не залежать від сплачених страхових внесків.

У скандинавській моделі країн високий рівень соціальних виплат забезпечується завдяки активній політиці перерозподілу доходів. Це вимагає відповідної інституційної організації суспільства, податкової дисципліни та відданості принципам загального державного добробуту. Фінансування системи соціального захисту в цій моделі здійснюється за рахунок широкої бази та прогресивної шкали оподаткування, а страхові внески роботодавців та працівників є другорядними.

Слід відзначити, що для класичної скандинавської моделі соціального захисту властиве добровільне страхування на випадок безробіття, кероване профспілковими організаціями і не залежне від державної політики. Це означає, що працівники не сплачували страхові внески до соціального фонду, а забезпечувалися соціальним захистом завдяки сплаті прибуткового та інших податків.

В теперішні часи, через стрімке подорожчання енергоресурсів та кризи, спричиненні коронавірусом й війною на Україні, в скандинавській моделі соціального захисту відзначається тенденція до зниження соціальних державних виплат та збільшення ролі соціального страхування.

Південно-європейська модель соціального захисту, що є типовою для таких країн, як Італія, Іспанія, Греція та Португалія, була сформована у останні

десятиліття та продовжує розвиватися як перехідний етап у формуванні системи соціального захисту. Її основними рисами є відносно низький рівень соціальних виплат і перекладання більшості функцій соціального забезпечення на членів сім'ї та родичів. Таким чином, громадські суспільні інститути та родина відіграють ключову роль у соціальному захисті, тоді як держава приймає пасивну соціальну політику, спрямовану на компенсацію зменшення доходів окремих соціальних верств або категорій осіб. Крім того, для цієї моделі властива асиметрія у структурі соціальних видатків.

Зокрема, в «Італії найбільша частину соціальних виплат складають пенсії (близько 15% від валового внутрішнього продукту за середньоєвропейської норми у 12%), а на соціальну допомогу пов'язану з материнством, малозабезпеченістю, безробіттям виділяють лише 1% від ВВП, хоча по українським міркам, це теж солідна сума»[10, с. 68-70].

Неоліберальна модель соціального захисту, яка є характерною для Сполучених Штатів Америки, ґрунтується на самостійному вирішенні проблем соціального захисту між роботодавцями і найманими працівниками через укладання колективних договорів та формування корпоративних соціальних і пенсійних фондів. Права працівників в цій моделі захищаються профспілками, а держава гарантує мінімальні соціальні виплати, контролює їх виконання та виступає арбітром для вирішення конфліктних ситуацій.

Уряд України враховує зарубіжний досвід, та постійно працює над покращенням системи соціального захисту населення. За останні роки держава впровадила реформи у сфері медичного страхування та пенсійного забезпечення. Однак існують проблеми з доступністю якісної медичної допомоги та недостатнім рівнем соціальних виплат.

Зарубіжний досвід соціального захисту населення є важливим джерелом інформації та вдосконалення державної соціальної політики з метою поліпшення якості життя громадян. Вивчення та адаптація кращих практик розвинутих зарубіжних країн, дасть змогу сформувати в Україні більш ефективний та справедливий соціальний захист населення.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПІЛЬГОВИХ КАТЕГОРІЙ ГРОМАДЯН

2.1. Інституційне забезпечення соціального захисту в Україні

Виробництво, екологія чи соціальна сфера, в межах будь-якої держави потребують спеціалізованого інституціонального забезпечення. Зокрема, необхідне законодавче визначення правил функціонування, стратегії розвитку, бюджетного фінансування, підпорядкування певним державним чи місцевим органами влади і так далі...

Соціальний захист є однією з основних складових суспільного розвитку країни. Україна, як сучасна держава, відводить велику увагу створенню ефективної системи інституційного забезпечення соціального захисту населення.

Після отримання незалежності в 1991 році, Україна почала активний процес реформування своєї системи соціального захисту. Основним завданням стало створення ефективної системи, що забезпечувала б достатній рівень соціального захисту для всіх категорій населення.

Основними інституціями соціального захисту є:

Міністерство соціальної політики України: відповідає за розробку та реалізацію соціальної політики в країні, включаючи заходи соціального захисту.

Державна служба зайнятості: забезпечує реалізацію державної політики у сфері зайнятості та надає допомогу безробітним громадянам.

Пенсійний фонд України: відповідає за формування та виплату пенсійного забезпечення громадянам.

Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю: забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту інвалідів.

Міністерство охорони здоров'я України: організує медичне забезпечення населення та реалізує соціальні програми з охорони здоров'я.

Міністерство у справах ветеранів України: забезпечує соціальну підтримку ветеранів та координує їх перехід від військової служби до цивільного життя.

До пріоритетних напрямів роботи вищевказаних інституцій відносяться: пенсійна реформа (передбачає покращення фінансової стійкості пенсійної системи та підвищення рівня пенсійного забезпечення); соціальний захист населення в умовах військового конфлікту (забезпечення допомоги ветеранам, постраждалим внаслідок війни, тимчасово переміщеним особам та їх сім'ям); стимулювання зайнятості (розробка програм та проєктів з метою створення нових робочих місць, підтримки малого та середнього бізнесу).

Незважаючи на досягнення, система соціального захисту в Україні стикається з рядом викликів, таких як недостатня фінансова стійкість, корупція та неефективність деяких програм. Проте, уряд продовжує працювати над вдосконаленням системи та впровадженням нових ініціатив з метою поліпшення рівня соціального захисту населення.

Розглянемо детальніше соціальні інституції, їх структуру та підпорядкування. Головними виконавчими органами системи соціального захисту населення України є: Міністерство соціальної політики, Міністерство у справах ветеранів, Міністерство економіки, яким лінійно чи функціонально підпорядковуються Державна служба зайнятості, Пенсійний фонд, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, регіональні департаменти соціальної та ветеранської політики, районні та міські представництва даних структур. На рівні місцевих громад функціонують Центри надання адміністративних послуг, які нівелюють безпосередній контакт державного службовця із громадянами та значно підвищують якість обслуговування. Зокрема таким чином можливо оформити соціальну пільгу, подати документи на отримання соціальної допомоги, тощо...

Вагомий значення для соціального захисту населення мають зарубіжні й вітчизняні благодійні фонди та волонтерські організації. Варто відмітити їх величезний вклад по забезпеченню учасників бойових дій та внутрішньо

переміщених осіб. Профспілки в Україні здебільш є формальними та не в змозі гідно відстоювати права працівників перед державою та роботодавцями. Результати їхньої діяльності обмежуються загальною декларацією прав працівників та їх санаторним оздоровленням у власних закладах (рис. 2.1).

Згідно Положення про Міністерство соціальної політики України дана установа здійснює наступні функції[19]:

- формує та реалізує державну політику щодо соціального і пенсійного страхування, волонтерства, надання пільг, субсидій, соціальних послуг та соціальної роботи;
- забезпечує дотримання державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій населенню;
- здійснює державний нагляд у сфері соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;
- регулює надання гуманітарної допомоги;
- розробляє проекти нормативно-правових актів з питань соціальної політики;
- координує діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- розраховує щомісячний фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу;
- розробляє державні соціальні цільові програми;
- контролює діяльність Пенсійного фонду України;
- забезпечує функціонування Єдиної інформаційної системи соціальної сфери;
- здійснює міжнародну співпрацю у сфері соціальної політики;
- проводить облік отримувачів гуманітарної допомоги;
- тощо...

Згідно Положення про Міністерство у справах ветеранів України дана установа здійснює наступні функції[16]:

- формує та реалізує державну політику щодо соціального захисту ветеранів та членів їх сімей, забезпечує їх психологічну реабілітацію, соціальну і професійну адаптацію, зайнятість, підвищує конкурентоспроможність на ринку праці, надає санаторно-курортне лікування, житло;
- надає довічні державні стипендії, щорічні виплати до Дня Незалежності України, разові грошові виплати;
- надає статус ветерана, видає посвідчення ветеранам, членам сімей загиблих ветеранів війни;
- організовує вшанування пам'яті ветеранів;
- проводить заходи військово-патріотичного виховання;
- формує і веде Єдиний державний реєстр ветеранів війни;
- забезпечує розвиток спорту ветеранів війни;
- розробляє проекти нормативних документів щодо соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей;
- забезпечує взаємодію та співпрацю з інститутами громадянського суспільства;
- тощо...

До основних проблем інституційного забезпечення соціального захисту населення в Україні можна віднести: складне та суперечливе законодавче забезпечення; погану взаємодію державних органів соціальної сфери через значну бюрократію, не сумісність наявних баз даних та слабку інтероперабельність програмного забезпечення; постійне недофінансування органів соціальної сфери та соціальних програм; економічно не обґрунтована та суспільно не доцільна величезна кількість одержувачів соціальних допомог, пільг, субсидій тощо.

Інституційне забезпечення соціального захисту в Україні є складною системою, яка потребує постійного вдосконалення та адаптації до змін в суспільстві та економіці країни. Реалізація ефективної соціальної політики вимагає спільних зусиль уряду, громадськості та міжнародних партнерів.

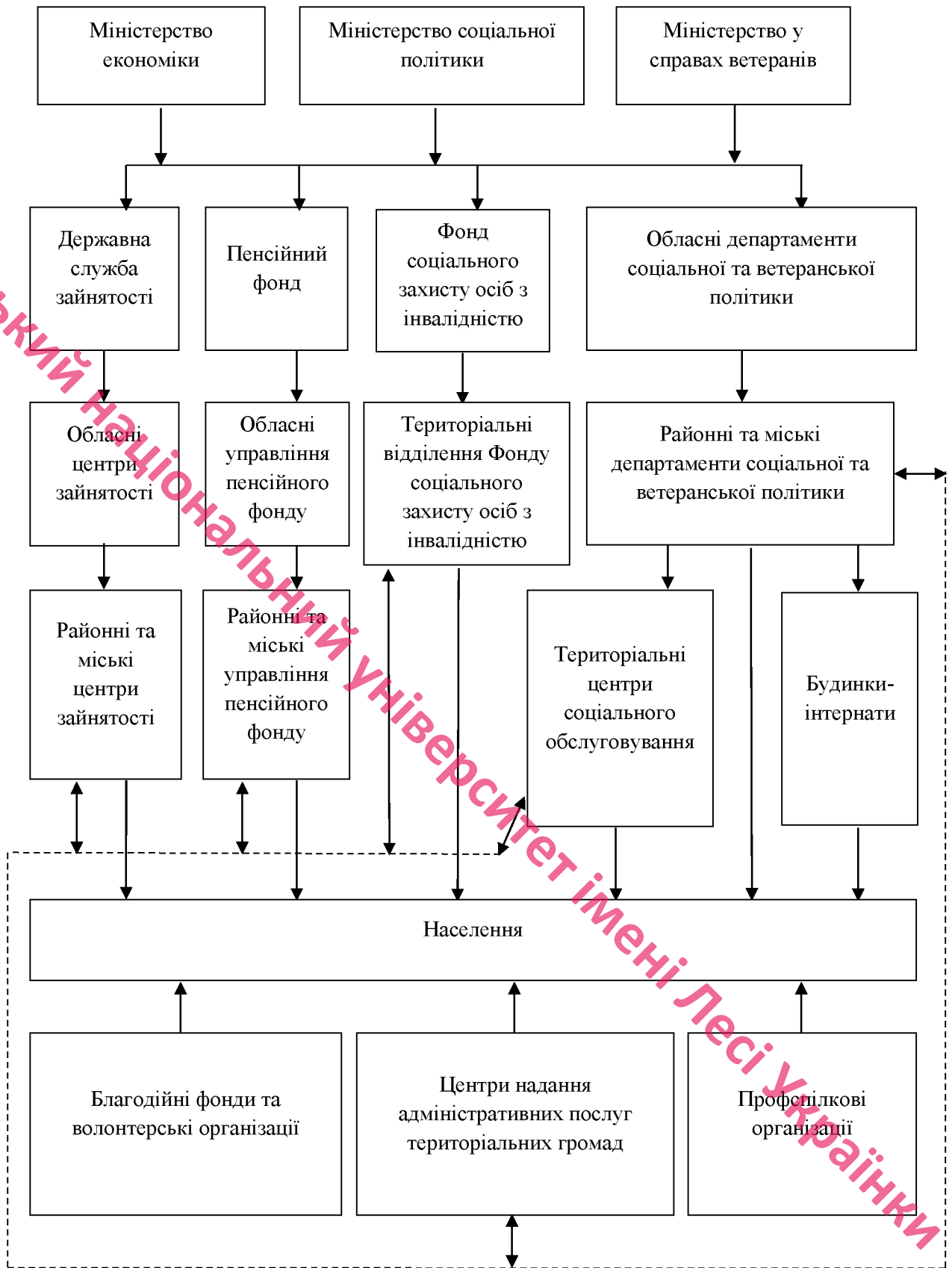

Рис. 2.1. Інституційне забезпечення соціального захисту в Україні

2.2. Соціальний захист пільговиків в Луцькій міській територіальній громаді

Розглянемо соціальний захист пільгових категорій громадян в Луцькій міській територіальній громаді за 2020-2023 роки. Найбільш соціально та економічно значимою є пільга на житлово-комунальні послуги, що надається як у грошовій готівковій так безготівковій формі. Так, Департаментом соціальної політики Луцької міської ради за 2022 рік дана пільга щомісячно нараховувалась та призначалась у середньому 7658 особам в місяць на суму 7792264 грн. (таблиця 2.1). Всього у 2022 році Луцькою міською територіальною громадою було профінансовано житлово-комунальних пільг на суму 93507173 грн.

Таблиця 2.1

Нарахування житлово-комунальної пільги в Луцькій міській територіальній громаді за 2022 рік [6]

Місяць	Отримали пільгу, осіб	Сума, грн.	З них у безготівковій формі		З них готівкою через банківські установи		З них готівкою через АТ «Укрпошта»	
			осіб	грн.	осіб	грн.	осіб	грн.
1	2	3	5	6	7	8	9	10
Січень	8471	7852686	4259	543157	4197	7289046	15	20483
Лютий	8169	12638925	3941	5291316	4214	7330541	14	17068
Березень	5723	7437629	4082	5360587	1636	2075459	5	1583
Квітень	5758	4924661	4112	3415487	1641	1508011	5	1163
Травень	6279	2888621	4633	1947924	1637	939058	9	1639
Червень	6277	2884249	4605	1931994	1663	950361	9	1894
Липень	8785	5900025	4499	2405634	4268	3485862	18	8529
Серпень	8790	5964510	4407	2410269	4366	3545627	17	8614
Вересень	8795	8283006	4366	2340387	4412	5930717	17	11902
Жовтень	8361	9596380	3893	3744754	4451	5840672	17	10954
Листопад	8271	12637421	3746	4839825	4510	7783722	15	13874
Грудень	8221	12499060	3704	4774153	4504	7710893	13	14014
Разом за рік	91900	93507173	50247	39005487	41499	54389969	154	111717
Середнє значення	7658	7792264	4187	3250457	3458	4532497	13	9310

Наведені в таблиці 2.1. дані свідчать, що значна частина громадян отримує пільги на житлово-комунальні послуги у безготівковій формі через картковий рахунок у банку (54,7%), тоді як меншість отримує готівку через банківські установи (45,2%) або через поштові відділення АТ «Укрпошта» (0,2%). Важливо відзначити, що лише менша половина пільговиків (45,2%) отримує соціальну пільгу на житлово-комунальні послуги адресно. Проведена аналітика показує потенційні можливості для удосконалення системи надання пільг та підвищення її адресності та ефективності в цілому.

Аналізування динаміки середнього значення пільги на житлово-комунальні послуги на кожну особу у Луцькій міській територіальній громаді упродовж 2022 року показав, що величина цієї пільги залежить від пори року і має прямий зв'язок з погодними умовами. Наприклад, у лютому 2022 року середнє значення пільги на житлово-комунальні послуги на кожну особу становило 1547 гривень. Пізніше, протягом березня-червня, ця сума зменшилася до 459 гривень, протягом липня-вересня відбулось незначне зростання до 942 грн., а протягом жовтня-листопада сума зросла до 1520 гривень (рис. 2.2). Також варто відзначити, що розмір пільги в доларовому еквіваленті коливався від 13 до 42 доларів згідно з фіксованим курсом Національного банку України.

Додатково до видатків з державного бюджету, протягом 2022 року згідно з рішенням виконавчого комітету Луцької міської ради проведено виплату адресної грошової допомоги на оплату житлово-комунальних послуг та електричної енергії на загальну суму 5 741 520 гривень наступним категоріям громадян: особам з інвалідністю за зором; членам сімей загиблих в Афганістані; членам сімей загиблих в ООС; особам з інвалідністю з дитинства (таблиця 2.2).

Притому в четвертому кварталі 2022 року із 400 пільговиків, яким виплатили адресну грошову допомогу на оплату житлово-комунальних послуг, 71,0 % склали особи з інвалідністю по зору, 23,8 % – члени сімей загиблих в

ООС; 1,3% – члени сімей загиблих в Афганістані; 1,0 % - особи із інвалідністю з дитинства.

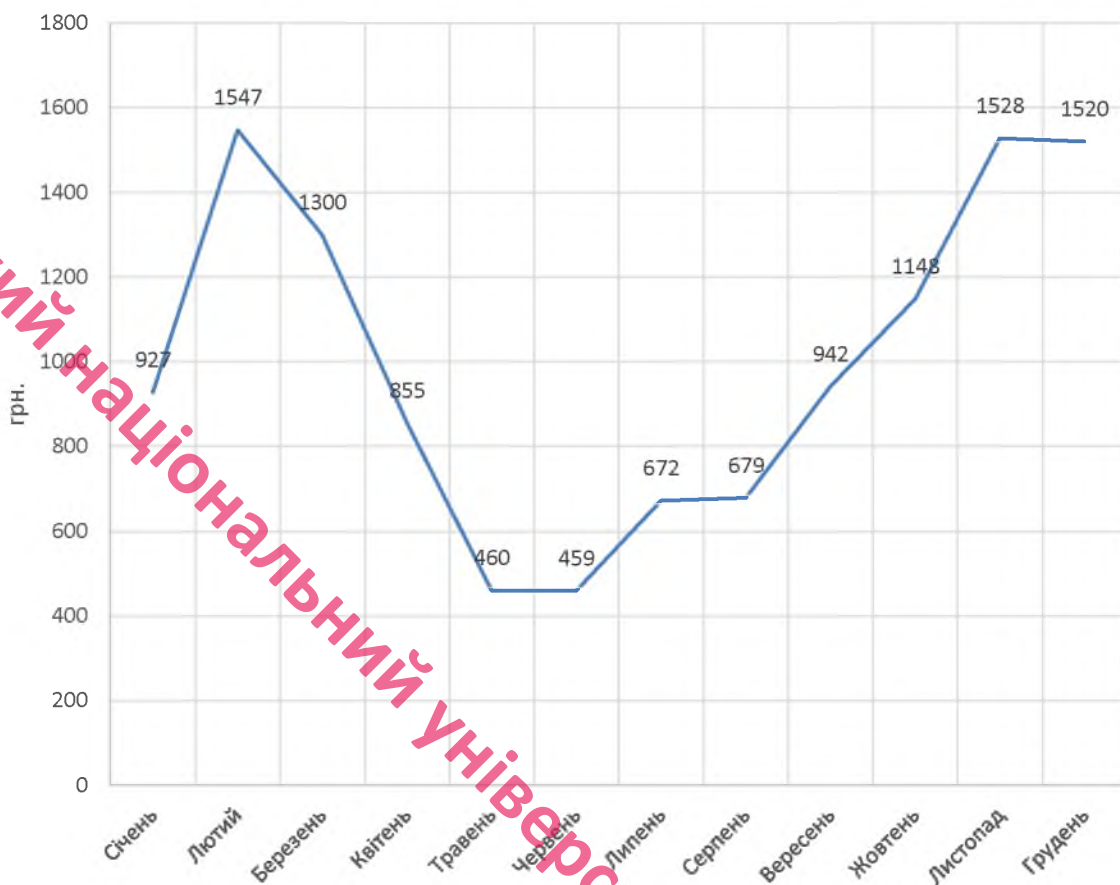

Рис. 2.2. Середній розмір житлово-комунальної пільги у Луцькій міській територіальній протягом 2022 року

Щодо інших видів соціальних пільг, то у 2023 спеціалістами Департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ТГ:

- зроблено посвідчення 2177 особам, з них: 58 – ветеранів праці; 66 - громадян, потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи (36 – дітей); 698 - батьків багатодітних сімей, 1355 – дітей з багатодітних сімей;

- профінансовано стипендію 18-ти учасникам бойових дій на загальну суму 205 тисяч грн.;

- надано соціальну допомогу 24-ом ветеранам ОУН-УПА на суму 128 тисяч грн.;

Таблиця 2.2

Динаміка адресної грошової допомоги на оплату житлово-комунальних послуг певним категоріям громадян з бюджету Луцької міської ТГ[6]

Категорія	2022 рік							
	I квартал		II квартал		III квартал		IV квартал	
	осіб	грн	осіб	грн	осіб	грн	осіб	грн
Бійці-добровольці	277	1016720	298	1056835	293	1054423	284	1030435
Особи з інвалідністю по зору	6	14435	5	12143	5	12123	5	12059
Члени сімей загиблих в Афганістані	94	303231	95	298432	69	303225	95	297672
Члени сімей загиблих в ООС	3	5675	3	7229	4	9632	4	9651
Особи з інвалідністю з дитинства	392	1416861	412	1446639	382	1451403	400	1426617
Всього	277	1016720	298	1056835	293	1054423	284	1030435

- виплачено компенсацію на бензин і транспортне обслуговування 431-ій особі з інвалідністю на загальну суму 257,7 тис. грн.;

- виплачено компенсацію за житлове приміщення членам сімей загиблих з числа учасників бойових дій на території інших країн для 4-ох осіб на суму 6 584,3 тис. грн.;

- профінансовано соціальну стипендію на суму 22039,9 тис. грн.;

- надано матеріальну допомогу із нагоди Міжнародного дня ветерана для 125-ти осіб на суму 125 тис. грн.;

- надано щомісячну грошову компенсацію вартості продуктів харчування для 777-мох громадян, із числа осіб 1 та 2 категорії, які постраждали внаслідок катастрофи Чорнобильській атомній електростанції на загальну суму 3543,8 тис. грн.;

- тощо... [6].

2.3. Напрями вдосконалення соціального захисту пільгових категорій громадян

Досліджуючи наукову думку щодо вдосконалення системи соціального захисту населення України, ми звернули увагу що в наявних публікаціях автори здебільш приділяють увагу саме вдосконаленню системи у цілому, не розглядаючи окремо вдосконалення соціального захисту пільгових категорій громадян. Вартими уваги є напрями удосконалення системи соціального забезпечення запропоновані Тополь О. та Сухицькою Н.:

Юридичний. Перегляд і систематизація законодавства з соціального забезпечення в Україні, включаючи зменшення кількості окремих законодавчих актів, уточнення та узгодження документів; узагальнення законодавства щодо видів допомоги, усунення дублювання соціальних послуг та компенсацій; скорочення кількості пільг; поліпшення цільового та адресного надання допомоги; підвищення рівня прожиткового мінімуму до мінімального рівня заробітної плати.

Фінансовий. Включити фінансування соціального забезпечення як окрему статтю в Державному бюджеті України, провести аудит ефективності витрат на соціальні допомоги; закріпити у законодавстві можливість передачі бюджетних коштів недержавним організаціям, що надають допомогу; розробити механізми прямого фінансування соціальних програм з боку держави у сфері соціального забезпечення; надати державні гарантії щодо надання безоплатних соціальних послуг певним категоріям населення.

Кадровий. Підняти рівень оплати праці фахівців у сфері соціального захисту до рівня, що відповідає оплаті праці фахівців інших галузей з аналогічним рівнем освіти та кваліфікації, встановити додаткові виплати за складність та обсяг виконуваних обов'язків; заохочувати спеціалістів, які працюють у соціальних службах, до підвищення кваліфікації шляхом отримання другої вищої освіти в галузі соціальної роботи або підвищення професійних навичок через курси та тренінги.

Соціальний. Підвищити престиж професії шляхом надання соціальних гарантій фахівцям у сфері соціального захисту; проводити аудит виконуваної професійної діяльності та атестацію кадрів згідно зі стандартами якості надання соціальної допомоги.

Освітній. Розробити й впровадити на національному рівні уніфіковані моделі професійної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи з урахуванням спеціалізацій, встановити єдині стандарти ліцензування/акредитації для цієї спеціальності, організувати навчання та підвищення кваліфікації, а також перепідготовку кадрів без відриву від основної діяльності із урахуванням їхніх обов'язків.

Прогностичний. Впровадити систему постійного моніторингу потреб соціальних служб у кваліфікованих кадрах; передбачити державне фінансування з державного бюджету та на рівні територіальних громад для навчання кадрів для системи соціального забезпечення на різних рівнях освіти (від молодшого спеціаліста до магістра) з подальшим їхнім працевлаштуванням.

Організаційний. Забезпечити ефективну співпрацю між установами Міністерства соціальної політики та іншими відомствами, організаціями, що надають соціальну допомогу, пільги та компенсації, місцевими органами соціального захисту, освітніми установами, а також представниками міжнародних організацій, що працюють над удосконаленням системи соціального забезпечення населення.

Інформаційно-технологічний. Забезпечити легкий доступ населення до інформації про соціальні допомоги, послуги, пільги та місця їх надання, створивши єдиний реєстр потенційних та актуальних отримувачів та надавачів соціальних допомог. Також потрібно технічно забезпечити збір та обробку даних про потреби населення в соціальній допомозі та реально наданих виплатах, пільгах та компенсаціях через єдину систему обробки даних.

Інформаційно-рекламний. Для ефективного інформування населення про соціальні допомоги та послуги можна впровадити різноманітні інструменти,

такі як: веб-сторінки та сайти з детальною інформацією, «особисті електронні кабінети» для індивідуального доступу, телефонні гарячі лінії для консультацій, онлайн та офлайн консультування, теле та радіо інформування, друковані матеріали та зовнішні реклами. На рівні керівного органу системи соціального захисту створити єдину електронну систему інформування, яка об'єднає всі ці інструменти та забезпечить належний доступ до необхідної інформації для населення.

Управлінський. Система надання соціальних допомог та пільг повинна бути централізованою і зосередженою в повноваженнях одного виконавчого органу, наприклад, Міністерства соціальної політики. Це допоможе уникнути дублювання в роботі різних відомств та забезпечити більш ефективну координацію і контроль за процесом надання соціальних допомог. Адміністрування соціальних послуг на місцевому рівні має бути покладена на територіальні представництва центрального органу, що забезпечить кращу доступність та врахування конкретних регіональних потреб [32, с. 13-14].

На нашу думку, з метою підвищення ефективності соціального захисту пільгових категорій громадян необхідно:

- розробити єдину інформаційну систему обліку всіх пільговиків і виплат по ним, забезпечити інтеграбельність із іншими базами даних Пенсійного Фонду України, Державної служби зайнятості, Державної податкової служби України, Департаментами соціального захисту та Центрами соціальних служб територіальних громад;

- розробити уніфікований нормативний документ (Соціальний кодекс), який би врегулював призначення та нарахування усіх видів пільг та компенсацій;

- підвищити адресність соціальної пільги прив'язавши її до конкретного отримувача, згідно принципу «гроші ходять за пільговиком»;

- підвищити мінімальні соціальні стандарти та оптимізувати відсоток пільговиків до кількості населення держави в цілому;

- забезпечити паритетне фінансування соціальних пільг з державного і місцевих бюджетів, максимально залучити кошти міжнародних соціальних програм і благодійних фондів (рис. 2.3).

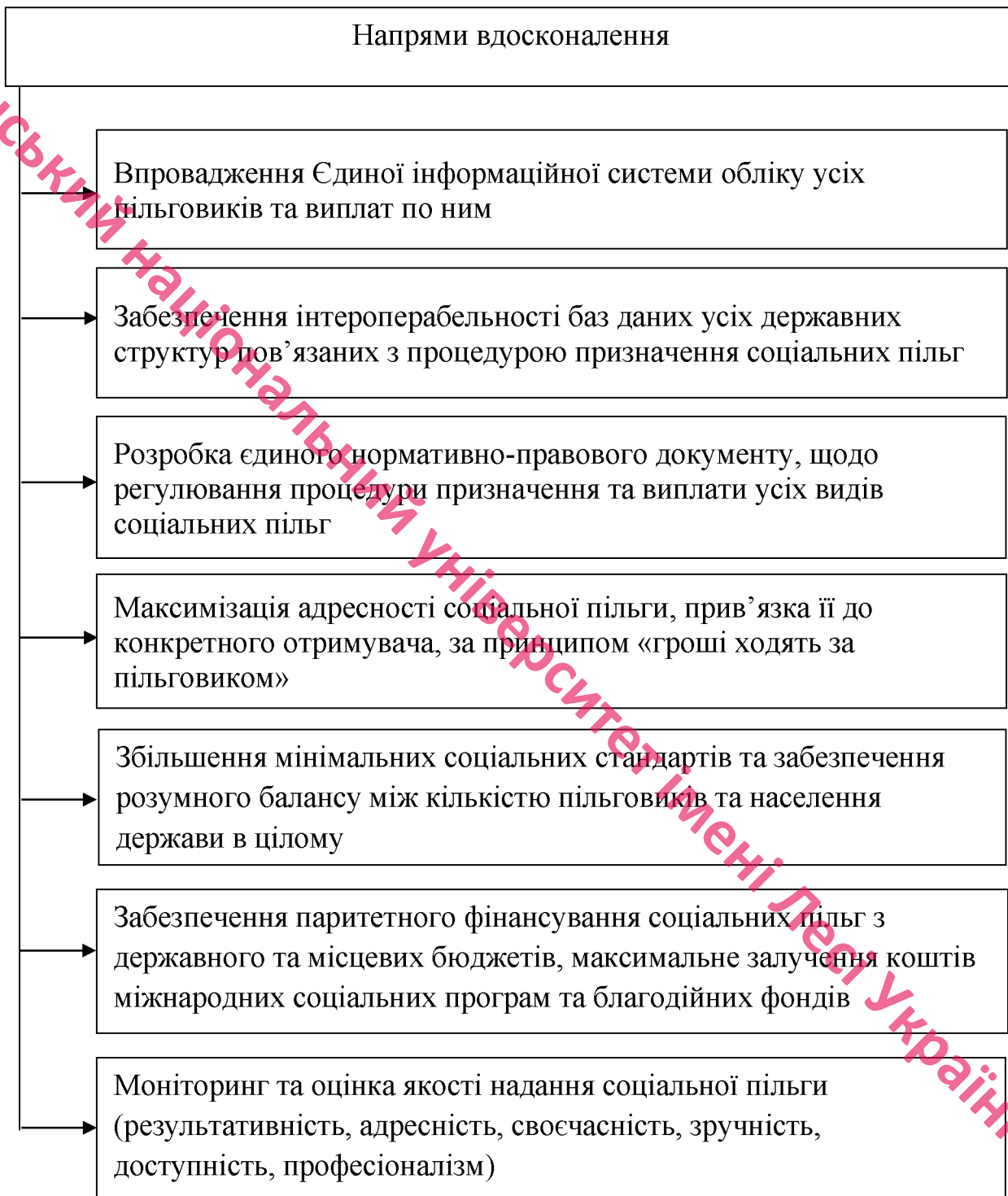

Рис. 2.3. Напрями вдосконалення соціального захисту пільгових категорій громадян

ВИСНОВКИ

На основі аналізу наявних досліджень, ми сформуваємо власне бачення сутності категорії соціальної захисту пільгових категорій громадян - це система фінансових та соціальних заходів спрямованих державою на підвищення рівня життя та забезпечення соціального благополуччя громадян, які знаходяться у складних життєвих обставинах, потребують допомоги, або мають особливі заслуги перед вітчизною.

В Україні існує складна система соціального захисту пільгових категорій громадян, яка передбачає різноманітні форми підтримки осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах. Фінансування соціальних пільг відбувається як з державного бюджету так і з коштів місцевих територіальних громад, та не завжди дає змогу забезпечити соціальними благами усіх наявних пільговиків.

Основними проблемами соціального захисту пільговиків в Україні є: значний відсоток одержувачів пільг у співставленні із загальною кількістю населення країни; відсутність фінансового ресурсу в державному та місцевих бюджетах для забезпечення виконання усіх пільг передбачених законодавством; надзвичайно громіздке та суперечливе законодавство; трудомісткий процес адміністрування наданих пільг, пов'язаний з необхідною кваліфікацією персоналу; наявністю окремих реєстрів по різних пільговим категоріям громадян, інтегрованістю баз даних; низький рівень доходів громадян, зокрема мінімальних соціальних стандартів; великі розриви між максимальною і соціальною пенсіями, тощо.

Нормативно-правове забезпечення соціального захисту пільгових категорій громадян в Україні є надзвичайно громіздке та складне, іноді суперечливе, що призводить до значної трудомісткості процедури оформлення пільг та потребує висококваліфікованих спеціалістів для роботи у даній сфері. На нашу думку, звичайному пільговику розібратися самостійно в юридичних нюансах призначення та виплати соціальної пільги складно та практично не можливо.

У кожній країні система соціального захисту пільгових категорій громадян може відрізнятись, оскільки вона залежить від національного законодавства та політики держави. Але, базові принципи захисту пільговиків є кругом однакові: це забезпечення соціальної справедливості та підвищення рівня життя громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Зарубіжний досвід соціального захисту населення є важливим джерелом інформації та вдосконалення державної соціальної політики з метою поліпшення якості життя громадян. Вивчення та адаптація кращих практик розвинутих зарубіжних країн, дасть змогу сформувати в Україні більш ефективний та справедливий соціальний захист населення.

Головними виконавчими органами системи соціального захисту населення України є: Міністерство соціальної політики, Міністерство у справах ветеранів, Міністерство економіки, яким лінійно чи функціонально підпорядковуються Державна служба зайнятості, Пенсійний фонд, Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, регіональні департаменти соціальної та ветеранської політики, районні та міські представництва даних структур. На рівні місцевих громад функціонують Центри надання адміністративних послуг, які нівелюють безпосередній контакт державного службовця із громадянами та значно підвищують якість обслуговування.

Слід зазначити, що соціальний захист пільгових категорій населення Луцької міської територіальної громади за досліджуваний період відбувався в складних умовах, спричинених воєнним станом. В громаді реалізовувались нові соціальні програми, вдосконалювались вже існуючі, визначались шляхи оптимального розв'язання проблем пільгових категорій населення. Проте, не усі запроваджені зміни привели до очікуваного результату. Позитивним моментом безумовно є налагодження процедури соціального захисту пільговиків у дистанційному режимі.

З метою підвищення ефективності соціального захисту пільгових категорій громадян необхідно: розробити єдину інформаційну систему обліку всіх пільговиків і виплат по ним, забезпечити інтегрованість із іншими

базами даних Пенсійного Фонду України, Державної служби зайнятості, Державної податкової служби України, Департаментами соціального захисту та Центрами соціальних служб територіальних громад; розробити уніфікований нормативний документ(Соціальний кодекс), який би врегулював призначення та нарахування усіх видів пільг та компенсацій; підвищити адресність соціальної пільги прив'язавши її до конкретного отримувача, згідно принципу «гроші ходять за пільговиком»; підвищити мінімальні соціальні стандарти та оптимізувати відсоток пільговиків до кількості населення держави в цілому; забезпечити паритетне фінансування соціальних пільг з державного і місцевих бюджетів, максимально залучити кошти міжнародних соціальних програм і благодійних фондів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріїв В.М. Класифікація соціальних пільг. Соціальне право. 2017. № 2. С. 91-99. URL: [http://ceslii.knu.ua/images/Files_for_Alexandria_book_library/Андріїв В.М. - КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПІЛЬГ.pdf](http://ceslii.knu.ua/images/Files_for_Alexandria_book_library/Андріїв_В.М._-_КЛАСИФІКАЦІЯ_СОЦІАЛЬНИХ_ПІЛЬГ.pdf) (дата звернення: 23.04.2024).
2. Батманова В.В. Визначення публічні послуги в сфері соціального захисту населення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. № 65. С. 204-209. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.37> (дата звернення: 18.04.2024).
3. Бондар М.І. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-34-10>
4. Волинська обласна державна адміністрація офіційний сайт. URL: <https://voladm.gov.ua/> (дата звернення: 14.03.2024).
5. Гапочка В.М. Соціальний захист безробітних: реалії сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. № 74. С. 171-175. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.29> (дата звернення: 23.03.2024).
6. Департамент соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради офіційний сайт. URL : <http://www.social.lutsk.ua/> (дата звернення: 16.03.2024).
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.04.2024).
8. Дубич К.В. Практика соціального забезпечення конкретних категорій населення: навчальний посібник. Львів: «Магнолія 2006», 2023. 432 с.
9. Івчук Ю.Ю. Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2(46). С. 101-111. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-101-111>

10. Колосок А. М., Белкіна-Ковальчук, О. В. Зарубіжний досвід соціального захисту населення. *Humanitas*. 2022. № 6. С. 65-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.10>
11. Колосок А.М., Мельник О.М. Соціальний захист пільгових категорій громадян. Ввічливість. *Humanitas*. 2023. № 1. С. 181-187. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.26>
12. Колосок А.М. Актуальні аспекти соціального захисту населення. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2021. № 2 (26). С. 16-23. DOI: <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2021-02-16-23>
13. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.04.2024).
14. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 23.04.2024).
15. Пікулик О.І Проблеми соціального захисту громадян України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 220-222. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/46.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).
16. Положення про Міністерство у справах ветеранів України. Постанова КМУ від 27.12.2018 № 1175 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1175-2018-%D0%BF#r12> (дата звернення: 01.05.2024).
17. Про жертви нацистських переслідувань. Закон України від 23.03.2000 № 1584-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1584-14#Text> (дата звернення: 26.04.2024).
18. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 26.04.2024).
19. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України. Постанова КМУ від 17.06.2015 № 423 / Кабінет Міністрів

України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30.04.2024).

20. Про затвердження Порядку надання пільг окремим категоріям громадян з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім'ї. Постанова КМУ від 4.06.2015 № 389 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

21. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 26.04.2024).

22. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 № 2402-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 16.04.2024).

23. Про правовий і соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2011-12> (дата звернення: 15.04.2024).

24. Про соціальний захист дітей війни. Закон України від 18.11.2004 № 2195-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

25. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

26. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист. Закон України від 24.03.1998 № 203/98-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.04.2024).

27. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Закон України від 28.02.1991. № 796-

XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12#Text> (дата звернення: 16.04.2024).

28. Сербалюк Ю. Соціальний захист військовослужбовців: зміни в умовах воєнного стану. *Humanitas*. 2022. № 6. С. 72-79. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.11> (дата звернення: 15.03.2024).

29. Синчук С.М. Правові ознаки соціальних пільг у сфері соціального забезпечення. *Держава і право*. 2012. № 56. С. 301-306. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/64453>

30. Смирнова І.І., Лихошва О.Ю., Рак Н.В., Горієва Л.А. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 3(61). С. 205-212. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-3\(61\)-205-212](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-3(61)-205-212)

31. Соціальне забезпечення в Україні: навч. посібник / кол. авторів; за ред. А.Я. Кузнєцової, З.Е. Скринник, Л.К. Семів. Львів : Університет банківської справи, 2021. 547 с.

32. Тополь О., Сухицька Н. Соціальні виплати, компенсації та пільги як напрями соціального забезпечення населення України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 4(28). С. 7–16. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/262321> (дата звернення: 13.03.2024).

33. Філіпчук В.Р. Соціальний захист населення: зміст категорії та відповідність викликам глобалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 20. С. 106-110. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/24.pdf (дата звернення: 13.03.2024).

34. Чанишева Г.І. Соціальні пільги: поняття, правова природа, класифікація. *Juris Europensis Scientia*. 2020. № 3. С. 55-59. DOI: <https://doi.org/10.32837/chem.v0i3.98>

35. Шаповалова Т.М. Економічні основи соціального забезпечення: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 128 с.

36. Topildiyev Odiljon Rahimjonovich Strategy of social protection of the population. *International Journal Of History And Political Sciences*. 2023. № 3(3). P. 6-10. DOI: <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue03-02>

37. Malak Aliyeva Assessment of the role of life insurance in strengthening the social protection of the population in the republic of Azerbaijan. *Journal of Health and Social Welfare Research*. 2023. № 5(2). P. 126-137. URL: <https://www.researchgate.net/publication/369084033>

38. Priyadarshee A., Bhatnagar K. Social Protection for Ageing Population in India: Concerns and Recommendations. *In: Shankardass, M.K. (eds) Gerontological Concerns and Responses in India*. Springer, Singapore. 2021. P. 131–157. DOI: https://doi.org/10.1007/978-981-16-4764-2_10

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ДОДАТКИ

Волинський національний університет імені Лесі Українки